

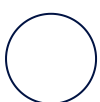
Panoranyheter

Orkla-gründer Christian Thams fra Trøndelag investerte i Mosambik på 20-tallet, og er en av mange nordmenn som Kirsten Alsaker Kjerland skriver om i sin nye bok. På bildet, fra Mosambik, blir Thams transportert i en machila – en bærehengekøye. Foto: Fagbokforlaget

Bokanmeldelse:

Nordmenn i kolonialismens kjølvann

Kirsten Alsaker Kjerland kaster nytt lys over norsk og afrikansk historie i et verk om den mektige Kragfamilien i det nordlige, østlige og sørlige Afrika.

Tore Linné Eriksen

Bokanmelder

Publisert 30.09.2025 - 09:36

Sist oppdatert 30.09.2025 - 13:03

Dette er en anmeldelse. Meninger i teksten er skribentens egne.

Kirsten Alsaker Kjerland er en av våre fremste kjennere av norsk utviklingshjelps historie og nordmenns virksomhet i Afrika under kolonialismen.

Hun har også ledet et storstilt forskningsprosjekt ved Universitetet i Bergen, som har munnet ut i bøker som «Nordmenn i Afrika – afrikanere i Norge» (2002), «Kolonitid: nordmenn på eventyr og big business i Afrika og Stillehavet» (2009) og «Nordmenn i det koloniale Kenya» (2010).

Slik har vi fått vite mye om både enkeltpersoner, selskaper og finansielle nettverk som deltakere i kappløpet om ressurser, markeder og arbeidskraft.

Norge var riktignok ingen kolonimakt på det afrikanske kontinentet, men europeisk herredømme gjorde at nordmenn kunne eie kaffeplantasjer i Kenya og herske over enorme områder i Sør-Afrika og Mosambik.

Kanskje er det ingen tilfeldighet at dette er land som i særlig grad bygger på jordokkupasjon, ekstrem rasisme og europeisk bosetting som fordrev dem som bodde der fra før.

Bok

Til Afrika med trelast og cash. Historien om en norsk kolonial

kjølvannsaktør og hans flokk.

Utfyller tidligere bøker

Når Kjerlands tidligere bøker burde vært bedre kjent gjennom nyutgivelser, er det fordi de lykkes med å veve norsk og afrikansk historie sammen til en helhet.

Dermed gir de også nødvendig bakgrunn for å få fullt utbytte av årets bok «Til Afrika med trelast og cash», som er et detaljrikt dypdykk i en enkeltfamilie, Kragdynastiet med Hans Peter Fyhn Krag (1857–1938) som grunnlegger av det som nærmest må kalles et imperium på afrikansk jord. Det er et navn Kjerland støtte på tidlig i sin omfattende forskningsvirksomhet, og hun har deretter fulgt familien gjennom regnskaper, internrapporter fra de som ledet lokale bedrifter, brev og lange samtaler med etterkommere som førte Krag & Co. videre.

Til alt hell har hun fått overlevert deres svært rikholdige arkiv, noe som er supplert med mye materiale fra flere støttespillere i det hun omtaler som «Kragflokk». Når vi får fylldige utdrag fra disse kildene, gir det nærhet og tidsbilder, men ikke alltid den kritiske distansen som også er en del av historiefaget.

Mye er nytt og spennende og veldokumentert i årets bok, og for mange vil det være overraskende hvor tidlig hovedpersonen blei opptatt av markeder for trelast og byggevarer i Nord-Afrika.

Etter to reiser med statlig stipend fra «Indredepartementet», startet han opp selskaper både i Tunisia og Algerie allerede på 1890-tallet. Det går tydelig fram at det er fransk kolonisering som åpner dører som etter mange opp- og nedturer ikke blei lukket før etter frigjøringa på 1960-tallet.

Vi forstår også at selskapets ledere på stedet sømløst fant sin plass i den hvite herskerklassen gjennom boligstrøk, velstand og tenkemåter. Det finnes ingen

spor etter spørsmål om kolonialismens velsignelser og legitimitet.

Farmer i Kenya og Sør-Afrika

Et annet nybrottsarbeid er kapitlene om virksomheten i Sør-Afrika fra tidlig i århundret, der historikere tidligere mest har vært interessert i norsk misjon og norske deltakere i Sør-Afrikakrigen i 1899–1902 (også kjent som «boerkrigen»).

Vi lærer mye om trelast- og handelsbedrifter under Krag-paraplyen, men også om 800 000 mål med skog, farmer, plantasjer og kvegdrift under navnet *Oslo Land Company* i Transvaal-provinsen.

Ekspansjon og økt lønnsomhet fulgte i åra etter at Nasjonalistpartiet i 1948 vant valget med apartheid som program, og sist på 1960-tallet blei virksomheten utvidet. Etter rasistdiktaturets fall og Nelson Mandelas presidentperiode fra 1994, er rapportene fulle av bekymring over den nye politikken som tok mer hensyn til flertallets interesser.

Enkelte eiendommer blei beholdt helt til for et tiår siden, da utsiktene til å utnytte mulige mineralforekomster på utenlandske hender falt bort.

Kaffe- og teplantasjene i det «hvite høylandet» i Kenya, med en arbeidsstokk av afrikanere som hadde blitt fratatt jorda av britiske koloniherrer, er bedre dekket i tidligere bøker. Men også her kan Kjerland supplere med ny kunnskap om virksomheten under kampen for jord og frihet på 1950-tallet («Mau-Mau-oppstanden»), etterfulgt av avvikling av eiendommene etter frigjøringa i 1963. Det mer enn antydes at penger fra salget blei ført ut av landet i strid med retningslinjene, der den første norske ambassaden i Nairobi ser ut til å ha hatt en finger med i spillet.

1,6 millioner mål i Mosambik

De desidert mest omfattende og lengstlevende investeringene i Afrika fant sted i Mosambik under portugisisk herredømme. En svak stat var avhengig av å gi utenlandske selskaper konsesjoner for å kontrollere store områder, der de styrte nærmest eneveldig. Société du Madal fikk sin start tidlig på 1900-tallet som et fellesprosjekt mellom prins Albert av Monaco og Orkla-gründeren Christian Thams. De skaffet seg bruksrett over et område på mer enn 1,5 millioner mål (!), i den sentrale Zambezia-provinsen, der hovedmålet fra starten var produksjon og eksport av kopra fra kokosnøtter.

Under Den første verdenskrigen kjøpte Krag seg inn sammen med flere andre norske investorer. 40–50 000 mosambikere var bundet til Madal for å overleve, og utførte et pliktarbeid på 180 dager i året til ussel lønn. Etter hvert omfattet virksomheten også import av trelast og ferdigmoduler, skogsdrift, sagbruk, jordbruk, kvegdrift, eksport av rågummi, margarinfabrikker, fiske og reketråling, skipsfart og eiendomskjøp. Også her fører Kjerland historie nærmere til vår tid.

Her får vi vite at Norge nøytt godt av goodwill som følge av støtten til frigjøringsbevegelsen Frelimo fram mot 1975, og at dette blei vekslet inn av Norad og Utenriksdepartementet til å bevare konsesjoner, unngå nasjonalisering og trygge ekspansjon og fortjeneste. Brevveksling fra 1981 mellom to sentrale eiergrupperinger viser at de trodde at Norad koblet privilegier for selskapet til bistanden, noe det ikke er så lett å ha tiltro til.

Vanskelige tider

De lyse utsiktene gjorde at det kom inn frisk kapital og støtte fra så vel Verdensbanken som fra norske bistandsbudsjetter gjennom investeringsfondet Norfund.

Kjerlands inngående beskrivelser av utbytting langt inn i vår tid, også med lønn under offisielt minstenivå, bygger ikke bare på arkiver hun har åpnet, men også på avis- og radioreportasjer, avhandlinger fra afrikaforskere og en avslørende rapport fra Framtiden i våre hender.

Det er lesing lite egnet for folk med dårlige nerver og mye empati. Det hører med til historien at Madal gikk vanskelige tider i møte med sjukdom på kokospalmer og den ødeleggende borgerkrigen mellom 1975 og 1990. 25 norske eiere, med Astrupfamilien i spissen, trakk seg derfor ut i 2002.

Men det var ikke slutten på norsk involvering, kort etter blei Grupo Madal nyetablert av Høegh-familien i kompaniskap med det østerrikske – og aristokratiske – von Prezold-dynastiet, som også hadde store interesser i «land-grabbing» i Zimbabwe og Tanzania. I 2016 kom et nytt eierskifte med mosambikiske innslag, som ga tydelige endringer i retning av utvikling av lokalsamfunnet og samarbeid med lokale småbønder – ikke minst kvinner – på selskapets jord som lå ubrukt.

Ettersom USAID samtidig kom inn i bildet, er framtida nå mer uviss.

Nettverk av investorer og venner

Et gjennomgangstema i «Til Afrika med trelast og cash» er hvordan den mangfoldige virksomheten i nord, øst og sør på det afrikanske kontinentet var helt avhengig av andre nordmenn som investorer, garantister, långivere, styremedlemmer og omgangsvenner.

Dette passer dårlig inn i myten om Norge som en perifer stat uten risikovillige kapitalister. Ved det forrige århundreskiftet var vårt land verdens tredje største skipsfartsnasjon, og ikke så få av rederne tilhørte det nettverket som Kjerland presenterer oss for. Blant dem er Fred. Olsen, Thor Thoresen, Sigval Bergesen, J. L. Mowinckel og Leif Høeg. Gjennom to miniportretter kommer vi tett inn på to av de nærmeste støttespillerne, Haaken L. Mathiesen og hans etterkommere ved Linderudgodset og Eidsvolds Værk og Elias C. Kiær i Fredrikstad, som begge får sine miniportretter.

Men det er heller ikke mangel på andre familier fra overklassen, slik som Thams, Fearnley, Wiel, Heftye, Andresen, Selmer, Heyerdal, Westye Egeberg, Treschow og – kanskje framfor alt Astrup – i ulike roller. Nordmenn med interesse for Afrika begrenser seg ikke til misjonærer, diplomater og bistandsarbeidere.

Hva slags Afrika-bilder?

Et spørsmål som kanskje burde vært stilt mer direkte er: Hvordan har investorer, bedriftsledere og styregrossister vært med på å forme det bildet mange nordmenn, både ute og hjemme, har dannet seg av Afrika?

Vi får enkelte hint når bedriftsledere i Algerie skriver hjem om «bestialske terrorister» som kjemper mot fransk imperialisme, eller når en settler (det vil si jordokkupant) i Kenya skriver etter sjølstendigheten at: «Er man sort kan man få hvilken - Krag-imperiet, som gjorde det godt under apartheid, at han personlig ikke var rasist, men isteden var positivt overrasket over at afrikanere har både ekthet og humor. Og hva kan vi vente av en tidstypisk boktittel fra 1931, «Blandt løver og negrer i Afrikas indre», som blant annet viser et fotografi av mer eller mindre nakne ungdommer med bildetekst: «Kitoshnegrer. Vi kastet et stykke rått kjøtt til dem så de ikke skulde løpe sin vei før vi fikk fotografert dem.» Forfatteren er Sonni Krag, inngiftet i Kragfamilien i Kenya.

Rikt persongalleri

Fordi forfatteren har ambisjoner om å tegne et helhetlig portrett av Hans Peter Fyhn Krag, er mange kapitler viet til mye annet enn hans tilknytning til Afrika i kolonitida.

Personlig synes jeg iblant at næringsinteresser i Norge og andre deler av Europa, sammen med interne og høyst irrelevante familiekonflikter, er sidespor som iblant tar oppmerksomhet bort fra bokas hovedtema.

I et verk med et så usedvanlig rikt persongalleri, og mange med Krag-etternavn det ikke alltid er så lett å holde fra hverandre, ville det også gjort seg godt med et fyldig register eller slektstre for Krag-, Mathiesen- og Astrupfamiliene basert på deres ulike posisjoner over tid. Og hvorfor i all verden har ikke forlaget spandert opplysende kart som forteller om steder og viser størrelsen på de områdene Madal-konsernet og Oslo Land Company kontrollerte?

Men ikke noe av dette forringer verdien av Kjerlands kildejakt og refleksjoner, som gir oss nye – iblant også overraskende – funn som belyser norske interesser på det afrikanske kontinentet i et langt tidsspenn. Historien har mange sider, og det har også denne boka. Det kreves derfor innsats og tålmodighet av oss lesere, men det er så absolutt verdt strevet.

Panorama
nyheter

Panorama Nyheter er et uavhengig nettsted om bistand og global utvikling. Sjefredaktøren er ansvarlig for innholdet.